

ІНСТИТУЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У РАНЬНОМОДЕРНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ АКЦЕНТИ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

Галина Навольська

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Анотація:

Діяльність ордену єзуїтів на українських землях наприкінці XVI ст. відіграла суттєву роль у духовно-культурному, суспільно-релігійному та інтелектуально-освітньому житті русько-українського суспільства. У центрі уваги автора статті – педагогічна діяльність учителів-єзуїтів як цілісне, унікальне, особливе та своєрідне явище ранньомодерної історії українських земель. Інституціонування педагогічного феномену культурно-освітньої діяльності єзуїтів розглянуто в категоріях простору, часу й розвитку, проаналізовано чинники його вияву, звернуто увагу на проблеми, протиріччя й релігійно-ментальні конфлікти, поява яких у православному середовищі була спричинена католицькою інтенціональністю освітніх ініціатив єзуїтів. Обґрунтовано думку про те, що педагогічна ініціатива єзуїтів збагатила національну освітньо-виховну традицію престижем європейського зразка гуманістичної освіти, сприяла реформуванню тогочасного освітньо-культурного простору, створила умови для взаємодії західноєвропейської та східнослов'янської духовно-педагогічних традицій.

Ключові слова:

орден єзуїтів (Товариство Ісуса); культурно-освітня діяльність; інституціонування орденських шкіл; колеґіум; історико-педагогічна феноменологія; гуманістична освіта; стратифікація духовно-педагогічних впливів; латинська освіта.

Анотация:

Навольская Галина. Институциализация культурно-образовательной деятельности ордена иезуитов в раннемодерном украинском обществе: концептуальные акценты историко-педагогической феноменологии.

Деятельность ордена иезуитов на украинских землях в конце XVI в. сыграла существенную роль в духовно-культурной, общественно-религиозной и интеллектуально-образовательной жизни русско-украинского общества. В центре внимания автора статьи – педагогическая деятельность учителей-иезуитов как целостное, уникальное, особое и своеобразное явление раннемодерной истории украинских земель. Институциализация педагогического феномена культурно-образовательной деятельности иезуитов рассматривается в категориях пространства, времени и развития, анализируются факторы его проявления, обращается внимание на проблемы, противоречия и религиозно-ментальные конфликты, появление которых в православной среде было вызвано католической интенциональностью образовательных инициатив иезуитов. Обосновывается мысль о том, что педагогическая инициатива иезуитов обогатила национальную образовательно-воспитательную традицию престижем европейского образца гуманистического образования, способствовала реформированию тогдашнего образовательно-культурного пространства, создала условия для взаимодействия западноевропейской и восточнославянской духовно-педагогических традиций.

Ключевые слова:

орден иезуитов (Общество Иисуса); культурно-образовательная деятельность; институциализация орденских школ; коллеgium; историко-педагогическая феноменология; гуманистическое образование; стратификация духовно-педагогических влияний; латинское образование.

Resume:

Navolska Halyna. Institutionalization of the cultural and educational activities of the Jesuit Order in the early Ukrainian Society: conceptual accents of historical and pedagogical phenomenology.

The integration of the Jesuit order into the Ukrainian lands in the late 16th century played an essential role in the spiritual, cultural, social, religious and intellectual-educational life of the Russian-Ukrainian society. The author focuses on pedagogical activity of Jesuit teachers as an integral, unique, special and original phenomenon of the early modern history of Ukrainian lands. The institutionalization of the pedagogical phenomenon of cultural and educational activities of the Jesuits is considered in the categories of space, time and development, the factors of its manifestation are analyzed, attention is drawn to the problems, contradictions and religious-mental conflicts whose appearance in the Orthodox environment was caused by the Catholic intentionality of Jesuit educational initiatives. The author substantiates the idea that Jesuit's pedagogical initiative enriched the national educational and educational tradition with the prestige of the European model of humanistic education, contributed to the reform of the then educational and cultural space, created conditions for the interaction of Western European and Eastern Slavic spiritual and pedagogical traditions.

Key words:

Order of the Jesuits (Society of Jesus); Cultural and educational activities; Institutionalization of order schools; Collegium; Historical and pedagogical phenomenology; Humanistic education; Stratification of spiritual and pedagogical influences; Latin education.

Постановка проблеми. Утвердження в сучасному історико-педагогічному пізнанні гносеологічної парадигми постмодерної некласичності [19, с. 151] створює сприятливі теоретико-методологічні передумови для нового прочитання тих педагогічних контекстів минулого, які впродовж багатьох років досліджувалися на основі категорій політичної ідеології та релігійного протистояння. Однією з педагогічних систем, що розвивалася в складних умовах суспільно-політичної боротьби та гострих релігійних конфліктів була освітня діяльність ордену єзуїтів (Товариства

Ісуса). Динамізм розвитку, широка географія та конфесійна належність учителів-єзуїтів зумовили появу міфів, суспільних стереотипів і контраверсій щодо змісту, форм і методів реалізації їхніх педагогічних ініціатив. Натомість, про важливу роль єзуїтської освіти в національній історії України свідчить той факт, що її здобули такі відомі державники, як Б. Хмельницький, П. Могила, Ф. Прокопович, І. Мазепа, П. Орлик та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність ордену єзуїтів, зважаючи на його вагомий роль у ранньомодерній історії освіти

європейських і східнослов'янських країн, привертала увагу багатьох українських і зарубіжних учених. С. Беднарський, Л. Гжебень, Р. Даровський, Б. Натонський, Л. Пехнік, Я. Поплятек висвітлили стан і розвиток єзуїтського шкільництва в Речі Посполитій. Історичний аспект діяльності ордену єзуїтів на українських землях було окреслено в працях В. Адріянової-Перетц, О. Андреєва, В. Антоновича, Т. Блінової, О. Гожалчинського, М. Грушевського, О. Дем'яновича, Я. Ісаєвича, В. Кіку, П. Кралюка, О. Ливицького, І. Мицька, А. Папазової, Л. Посохової, П. Ричкова, Н. Свиридової, С. Серякова, С. Скрипникової, О. Стародуба, О. Сушка, К. Харламповича, Т. Шевченко, Д. Шоніна, Н. Яковенко та інших. Спеціальні дослідження історико-педагогічного напрямку проводили члени ордену єзуїтів, зокрема Дж. Донох'ю, Г. Кодіна, Дж. Маллей, Дж. Падберґ, А. Фаррелл та інші. Окремі аспекти єзуїтського виховання висвітлювали О. Баковецька, Г. Бьомер, Б. Год, Т. Гризінґер, О. Драч, О. Дух, Є. Жарський, І. Зайченко, Ш. Кіхле, В. Кметь, О. Лавріненко, В. Литвинов, О. Любар, В. Лявшук, М. Симчич, А. Синиця, М. Філіппсон, К. Шмідт, М. Ястребов та інші. Водночас значному обсягу історичних студій протистоїть брак дослідження, предметом якого був би історико-педагогічний вимір інституціонування культурно-освітньої діяльності єзуїтів у ранньомодерному русько-українському суспільстві, осмислення педагогічного феномену діяльності учителів-єзуїтів на основі принципів конфесійної нейтральності, цілісності, науковості та екуменізму.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розкритті історико-педагогічного феномену входження Товариства Ісуса в русько-українське суспільство кінця XVI – середини XVII століття. Передбачається розкриття просторово-часових, причинно-наслідкових і ціннісно-сміслових аспектів реалізації педагогічних ініціатив ордену єзуїтів і з'ясування соціокультурного й духовно-педагогічного вимірів діяльності єзуїтів у ранньомодерному українському суспільстві.

В основі дослідження – історико-педагогічний і феноменологічний теоретико-методологічні підходи, що забезпечить можливість розгляду культурно-освітньої діяльності Товариства Ісуса як унікального й особливого педагогічного феномену ранньомодерної доби. Принципи пізнаваності, об'єктивності, єдності історичного та логічного, світоглядного плюралізму, контекстуальної інтерпретації сприятимуть організації процедури наукового дослідження, а методи історичної актуалізації історико-педагогічної проблеми,

опису, пояснення, аналізу, порівняння, а також історико-генетичний метод дадуть змогу з'ясувати передумови, визначити етапи, пояснити особливості й визначити роль культурно-освітніх ініціатив єзуїтів у русько-українському суспільстві й духовно-релігійній культурі ранньомодерної доби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія сучасної України в XVI – на початку XVIII ст. належала до кількох держав: Речі Посполитої, Московського царства, Османської імперії, Кримського ханства, Молдавського князівства й держави Австрійських Габсбургів. За наслідками Люблінської унії 1569 р. більшість українських земель входила до складу Речі Посполитої. Такі зміни стали новим імпульсом для посилення впливу католицької церкви на українські землі, що зумовив «істотні зміни не лише в організації соціального життя, а й у духовних і культурних вимірах» [17, с. 3].

На зламі цих історичних епох гостро стояло питання ролі церкви та релігії в житті держави. У цей час католицька церква переживала добу гострої внутрішньої кризи й зовнішніх протестантських загроз. Для відновлення католицтвом втрачених позицій до Речі Посполитої прибули єзуїти. На перші роки їхньої діяльності припадає період політичної нестабільності та релігійної полеміки, що ще більше підсилювали загальне сум'яття. Уперше ідею запросити єзуїтів до Польщі висунув Джеговський ще в 1545 р., але реальна перспектива їхнього прибуття окреслилася лише після візиту А. Сальмерона (1555). Офіційне запрошення єзуїти отримали від вармінського єпископа С. Гозія (1563) і в 1564 р. було відкрито колеґіум у Браневі [21, с. 93].

У Речі Посполитій Товариство Ісуса спочатку утворило віце-провінцію, що підпорядковувалася Австрійській провінції. Очоловав її чеський єзуїт Б. Гостоунський (1564-1567), а згодом – іспанець Ф. Суньєр (починаючи від 1567 р.) У квітні 1574 р. генерал ордену Е. Меркуріан відокремив польські доми від Австрії й утворив незалежну Польську провінцію ордену, що охоплювала територію Польщі, України та Литви [25, с. 324].

Після прибуття на українські землі єзуїти розпочинають релігійно-освітню діяльність, спрямовану на відновлення могутності католицької церкви. Як зазначає І. Огієнко, «борючись з протестантами, вони змушені були взятися за їхню ж випробувану зброю – за живу мову: виголошують проповіді народною мовою (у більшості це дуже добрі красномовці); живою мовою ведуть свої диспути, на які завжди збирають силу народу, не тільки католицького, але й православного» [10]. Видатними діячами

ордену цього періоду були А. Поссевіно й П. Скарга.

Оскільки українська культура XVI–XVIII ст. розвивалася в умовах польських впливів і протистояння католицької та православної церков, то кожна сторона прагнула використати всі засоби для посилення свого впливу. Своєрідним результатом такого протистояння була широка мережа різноманітних шкіл. Єзуїтські навчальні заклади вирізнялися чіткістю структури, апробованістю методів і належним матеріальним забезпеченням [3, с. 53].

Термін «єзуїтська колегія» в українській педагогіці не має достатнього роз'яснення. Найбільш точним нам видається визначення терміна «єзуїтська колегія» як «форми організації громади ордену єзуїтів (наступної після місії та резиденції), орденського дому, при якому, з огляду на матеріальне (відповідні шляхетські фундації) і кадрове забезпечення (щонайменше 6-8 осіб), могла бути відкрита школа для учнів з-поза ордену» [6, с. 283].

Педагогічну діяльність на українських землях єзуїти розпочали з м. Ярослава (нині Польща). Основою нормативного забезпечення єзуїтського шкільництва були «Конституції Товариства Ісуса» [14], шкільний статут «Ratio Studiorum» [13] та інші інструктивно-розпорядчі документи [27]. У цей час відкриваються перші школи, педагоги-єзуїти беруть активну участь у розробці й упровадженні основного освітнього документа «Ratio Studiorum» (1599). Характерною рисою цього періоду було поширення єзуїтських навчальних закладів на Волині, Поділлі, Центральній Україні (Львів, 1608 р.; Луцьк, 1608 р.; Кам'янець-Подільський, 1610 р.; Фастів, 1623 р.; Острог, 1625 р.; Вінниця, 1630 р.; Новгород-Сіверський, 1636 р.; Переяслав, 1637 р.; Бар, 1638 р.; Ксаверів, 1647 р.; Київ, 1647 р.) [21, с. 149–150]. Діяльність шкіл широко підтримувала місцева влада й магнати, які були жертводавцями ордену. Період, коли власницею міста Ярослава була Анна Острозька (1592-1635), вважається «золотим часом» ярославських єзуїтів. За свідченням єзуїтських хроністів, до їхньої школи посилали своїх дітей не лише шляхта, а й вірмени, татари та юдеї [21, с. 113].

Хоч основний освітній документ «Ratio Studiorum» вказував на єдину структуру класів, але в різних містах на території України вона була неоднорідною. Причини цього такі: відмінність матеріального забезпечення, наповненість класів, підтримка місцевої влади. Для бідних учнів при школах організовувалися бурси. Однією з особливостей цього періоду було відкриття мережі бурс для незаможних

учнів, які з часом перетворювалися на музичні бурси [20, с. 262]. У 1620 р. було затверджено літургійні мелодії, які призначалися для єзуїтських шкіл. Проте самі єзуїти могли навчати лише теорії музики та співу. За три роки навчання учні опановували гру на різних інструментах, теорію музики й основи композиції. Після шестирічного періоду навчання та практики вихованці мали можливість бути органістами костелів або продовжувати працювати при бурсах [25, с. 345]. Єзуїти вважали, що бурси могли стати джерелом формування єпархіального священства. Ці осередки відіграли важливу роль у вихованні музичної культури українців.

Важливою рисою єзуїтських навчальних закладів було не лише матеріальне забезпечення, а й формування мережі бібліотек, які покривали потребу літературної продукції для шкіл. Наповнення бібліотечних фондів вважалося безпосереднім обов'язком адміністрації навчальних закладів, проте до цього активно долучалися й жертводавці. Так, Ельжбета й Софія Сенявські в 1615 р. допомогли львівським єзуїтам у заснуванні друкарні. «Перша книжка, яку дослідники ототожнюють з «продуктом» цієї друкарні, побачила світ уже наступного року. Але перший друк, на якому стояв гриф єзуїтської друкарні, вийшов лише 1642 р.» [21, с. 118]. Джерела свідчать про функціонування Львівської бібліотеки (префект бібліотеки – К. Дрогобицький). Перші записи на книгах датовані 1601 р., а в 1734 р. фонди бібліотеки налічували 12 тис. томів [6, с. 287–288].

Формування мережі єзуїтських навчальних закладів зближувало українську освіту з європейською. Цей процес мав ще один позитивний аспект, який полягав у підштовхуванні православ'я до розуміння потреби реформування української освітньої практики. Улітку 1631 р. П. Могила, тоді ще киево-печерський архимандрит, паралельно до існуючої з 1615 р. братської школи «греко-словенського» профілю, відкрив власне училище при монастирі, уперше в практиці православної освіти орієнтоване на організаційно-педагогічні засади єзуїтських колегій і гуманістичний ідеал «освіченого благочестя» [23; 24, с. 12]. Поступово навчальний заклад здобув статус академії.

Розвиток тогочасного українського суспільства називають першим культурним відродженням України [17, с. 3]. У цей період відбулися структурні зміни й у єзуїтській освітній практиці, які полягали в тому, що в 1608 р. Польську провінцію Товариства Ісуса було поділено на Польську й Литовську. Єзуїти охопили своїм шкільництвом переважно Волинь,

Поділ, Центральну Україну. Кількість учнів на початку XVII ст. у Польській і Литовській провінціях становила близько 10000 осіб. Їх чисельність зростала за рахунок шляхтичів [25, с. 356].

На 1648 р. Річ Посполита була однією з наймогутніших європейських держав, проте слабкість королівської влади та її адміністрації, а також політична корупція й зниження свідомості громадянських обов'язків стали причиною політичної нестабільності. Період війни під проводом Б. Хмельницького був руйнівним для багатьох колегій, адже, як зазначає історик Н. Яковенко, причиною терору в цій війні стала ненависть. Шляхта заявляла, що бунти почалися з неблаганної ненависті до католиків і поляків; до польської тиранії; до католицької віри; до людей шляхетського стану. Аналогічними є твердження іншої сторони: вони вбивали з ненависті до неволі й не могли стерпіти польського панування; мстилися за кривди благочестивої Русі [23]. Тож співіснування козацької влади та єзуїтських навчальних закладів виявилось неможливим. На території, охопленій війною, розпочалися пограбування колегій, церков, вбивства католиків. Більшість освітніх закладів припиняють навчальний процес. У 1648 р. закриваються колегії в Луцьку, Вінниці, Барі, Ксаверові [21, с. 124, 13, 139, 142]; Новгород-Сіверському, Києві, Переяславі [26, с. 44–45].

З 1655 р. розпочинається польсько-шведська війна, західноукраїнські землі зазнають пограбувань і спустошень унаслідок військових конфліктів. У цей час одні колегії припиняють здійснювати навчальну функцію (Ярослав), а інші – обмежують викладання курсів (Львів, Кам'янець-Подільський) [15, с. 63–64].

Події шведсько-польської, російсько-польської та польсько-турецької воєн мали безпосередній вплив на культурно-освітній розвиток в Україні. Як уже зазначалося, більшість колегій припинила своє існування, у деяких навчання проводили не в повному обсязі запланованих курсів. Проте з 1666 р. в Острозі відкривається курс граматики для світських учнів [9, с. 78]; єзуїти також працювали в Барі в 1663-1668 рр.; повторно закривали й відкривали класи в Кам'янці-Подільському [25, с. 345].

Важливу роль у становленні вищої освіти на українських землях відіграли гадяцькі пакти. Під час укладання в 1658 р. Гадяцького миру між І. Виговським і польською владою було обумовлено створення двох академій: перша – Києво-Могилянська, а друга – «де їй зручне місце вибране буде» [6, с. 280]. Таким місцем надалі став Львів. 20 січня 1661 р. король Ян Казимир підписав диплом про затвердження

статусу академії, або університету у Львові. У документі зазначалося: «Львівському колегіуму Товариства Ісуса нехай буде надано гідність Академії й титул Університету. Надаємо також право встановлення в тому ж Львівському колегіумі Товариства Ісуса генеральних студій на кожному з дозволених факультетів, тобто теології як схоластичної, так і моральної, філософії, математики й обох прав, медицини й вільних мистецтв, і дисциплін, і всіляких інших наук, які згадані вище отці Товариства Ісуса мають запровадити. Постановляємо впроваджувати найголовніше – академічні ступені, достойні магістратуру, ліценціат і докторат та інші найуживаніші для університетів промоції й урочистості. Далі, уряд університету ... має бути в руках побожних отців Товариства Ісуса, спосіб формування побожності й навчання молоді яких відомий як добре перевірений і досконалий» [12, с. 14–15]. Від 1673 р. Львівська колегія отримала від генерала П. Оливи право надавати єзуїтам наукові ступені з філософії та теології [25, с. 328].

Новий період освітньої діяльності єзуїтів розпочинається з 1673 р., коли Б. Вонсовський з Ярославської колегії вперше започатковує студії з математики не лише в Польській провінції, а й у сусідніх. Новизна полягала не в самих студіях, оскільки такі були наявні в межах філософії, а в тому, що вони були незалежні від філософії.

Після підписання Вічного миру (1686) між Росією та Річчю Посполитою відбувається розподіл України на Правобережжя й Лівобережжя. Зменшення впливу військового чинника на суспільно-політичне й культурне життя дало змогу відкрити нові навчальні заклади (Самбір, 1702 р.; Кременець, 1711 р.; Станіслав, 1716 р.; Житомир, 1747 р.) [26, с. 15]. З розвитком експериментальних наук (математики, природознавства) їх уводять у навчальний курс єзуїтських шкіл, що актуалізує створення належної матеріальної бази (фізичні кабінети, астрономічні обсерваторії тощо). Оперативно єзуїти відреагували й на потребу вивчення нових мов (німецької, французької). При цьому перед упровадженням будь-якого предмета проводили підготовку відповідних кадрів і здійснювали забезпечення необхідною літературою чи наочними засобами. Чітка організація, сувора дисципліна, високі вимоги до інтелектуальної підготовки кандидатів на посади в ордені сприяли відновленню довіри до католицької церкви, а орденські вимоги до вчителя, його педагогічної майстерності, освіченості, побожності й красномовства сприяли посиленню статусності

педагогічної системи Товариства Ісуса [8, с. 380].

На українських землях у XVI – першій половині XVII ст. був поширений комплекс європейських ренесансних і реформаційних ідей, які стали українською версією духовного розвитку країни. Основний зміст «культурного коду» полягав у переорієнтації на західноєвропейські духовні цінності, що спиралися як на інокультурні впливи, так і на власні здобутки давньоруської духовності [18, с. 9]. У цей період освіта залишається латиномовною як у єзуїтських колегіях, так і в православних навчальних закладах, формується ідея «православного колегіуму» [11]. Завдяки учителям-єзуїтам ренесансний гуманізм з явища суто елітарного перетворюється на масові освітні практики [7, с. 15].

На початку XVIII ст. поширення уявлення про «всеволодність» і «всюдисущість» ордену [4; 5], а також політична заангажованість його членів були причинами неприхильних настроїв, наслідком яких стало касаційне брєве від 21. 07. 1773 р. Папи Климента XIV [6, с. 273]. Після поділу Речі Посполитої та заборони ордену, єзуїти залишалися працювати в тих державах, де їм це дозволяли можновладці. Вони користувалися підтримкою Катерини II й Павла. Після вигнання з Росії в 1820 р. й поселення на теренах, захоплених Австрією, єзуїти знайшли опікуна в особі цесаря й вели від 1820 р. боротьбу з обов'язковою тоді юзефінською системою навчання й урядовою бюрократією, яка закінчилася перемогою в галузі навчання. Утворена провінція називалася Галицькою (1820-1833) [25, с. 239]. Особливо активною була діяльність єзуїтів на Тернопільщині. Вони відкрили 1820 р. гімназію, де спочатку навчалася 70 учнів. Мова викладання – німецька. Головними предметами були латинь

і релігія [22, с. 15]. У 1848 р. цесар скасував орден єзуїтів. Діяльність ордену єзуїтів припинилася офіційно, але їхні навчальні заклади продовжували діяти на українських землях. У 1939-1945 рр. польські єзуїти зазнали відчутних втрат: померло 159 осіб, з них більшість – у концентраційних таборах або були розстріляні; втрачено будинки на східних землях провінції (Хирів, Львів, Станіслав, Тернопіль). Таким чином, східна місія ордену єзуїтів припинила своє існування [25, с. 378].

Висновки. Освітній процес у навчальних закладах католицького ордену єзуїтів на українських землях кінця XVI – XVII ст. мав нерівномірний характер, оскільки орден діяв у складних суспільно-політичних і релігійних умовах. Утім педагогічний феномен Товариства Ісуса мав незаперечний вплив на формування української національної педагогічної системи, яка утворилася внаслідок взаємодії західноєвропейської та східнослов'янської культур. Учителі-єзуїти забезпечили формування широкої мережі навчальних закладів, створили умови доступу до освіти середніх прошарків тогочасного суспільства. Педагогічний феномен культурно-освітньої діяльності єзуїтів насамперед полягав у впровадженні до українського суспільства педагогічних надбань ренесансного й християнського-гуманістичного методів освіти молоді, а його соціокультурний і духовно-педагогічний виміри насамперед знайшли свій вияв у закладенні основ міжкультурного діалогу, взаємодії та взаємозбагачення культурно-освітніх контекстів. Перспективними напрямками подальших історико-педагогічних досліджень можуть стати теми, пов'язані з українським виміром взаємодії ренесансно-гуманістичного й католицького методів організації освіти й молодіжної політики.

Список використаних джерел

1. Адриянова-Перетц В. П. З діяльності єзуїтів на Україні і Білорусі наприкінці XVI ст. за новими документами / В. П. Адриянова-Перетц // Україна : науковий двомісячник українознавства / під ред. акад. М. Грушевського. – К. : Держ. вид-во України, 1927. – Кн. 3. – С. 3–9.
2. Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – початок XVII ст.) : зб. док. і матеріалів / редкол. : Є. А. Гринів та ін. – К. : Наукова думка, 1988. – 288 с.
3. Год Б. В. Виховання у братських школах України і європейська педагогіка XVI – XVII століть / Б. В. Год // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 52–55.
4. Гожалчинский А. Иезуитские школы в Юго-Западной России / А. Гожалчинский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1869. – Т. II. – С. 85–127.
5. Демьянович А. П. Иезуиты в Западной России (в 1569-1772 годах) / А. П. Демьянович // Журнал Министерства народного просвещения. – 1871. – Ч. CLVI (август). – С. 181–236.

References

1. Adrianova-Peretts, V. P. (1927). From the activities of the Jesuits in Ukraine and Belarus at the end of the XVII century. For new documents. M. Hrushevskyi (Eds.). *Ukraina: naukovyi dvomisiachnyk ukrainoznavstva*. Book 3, 3–9. [in Ukrainian]
2. Hryniv, I. A., ed. (1998). *The struggle of Southwest Russia and Ukraine against the expansion of the Vatican and the union (X – the beginning of the XVII century)*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
3. Hod, B. V. (2005). Education in fraternal schools of Ukraine and European pedagogy of the XVII-XVIII centuries. *Ridna shkola*, 1, 52–55. [in Ukrainian]
4. Gozhalchinskii, A. (1869). Jesuit schools in South-West Russia. *Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii*, II, 85–127. [in Russian]
5. Demianovich, A. P. (1871). Jesuits in Western Russia (in 1569-1772). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshhenija, SLVI (avgust)*, 181–236. [in Russian]
6. Kozyt'skyi, A., & Pidkova, I. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of Lviv*. (Vol. 2). Lviv: Litopys. [in Ukrainian]

6. Енциклопедія Львова : в 4 т. / за ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів : Літопис, 2007-2012. – Т. 2. – 2008. – 608 с.
7. Кралюк П. М. Ян Лятос : ренесансна філософія та наука на українських землях / П. М. Кралюк, М. М. Якубович. – Острого : Національний університет «Острозька академія», 2011. – 144 с.
8. Лавріненко О. А. Вплив католицького ордену єзуїтів на розвиток педагогічної майстерності у Львівській Братській школі XVI-XVII ст. / О. А. Лавріненко // Професійна освіта : педагогіка і психологія : українсько-польський щорічник / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. – Ченстохова ; Київ : АЖД, 2010. – Вип. XII. – С. 379–385.
9. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636) / І. З. Мицько. – К. : Наукова думка, 1990. – 192 с.
10. Огієнко І. Українська церква : нариси з історії Української Православної Церкви [Електронний ресурс] : в 2 т. / І. Огієнко. – К. : Україна, 1993. – 284 с. // Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації : Web-сайт. – Ел. текст. дані. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ohienko/oh.htm> (22. 03. 2017).
11. Посохова Л. На перехресті культур, традицій, епох : православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX століття / Л. Посохова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 400 с.
12. Привілей польського короля Яна II Казимира школі Львівського єзуїтського колегіуму про надання статусу Університету (Краків, 20 січня 1661 р.) // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Т. I : А-К. – С. 14–15.
13. Ratio Studiorum : Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти / пер. з лат. Р. Паранько ; пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2008. – 252 с.
14. Св. Ігнатій з Лойоли. Конституції Товариства Ісуса з Деклараціями / Ігнатій з Лойоли // Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2005. – С. 55–408.
15. Серяков С. О. Єзуїтське шкільництво на українських землях Речі Посполитої у другій половині XVII ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С. О. Серяков ; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 226 с.
16. Скарга вірменської громади на вірменського католицького єпископа і єзуїтську колегію за влаштування погрому і побиття вірменського населення (1636 р., 1 березня) // Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст. : збірник документів / під ред. Я. П. Кіся. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – С. 247–249.
17. Сухомлинська О. Періодизація педагогічної думки в Україні : кроки до нового виміру / О. Сухомлинська // Педагогічна газета. – 2002. – № 10-11. – С. 3–4.
18. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с.
19. Шевелєв А. Н. Потенціал феноменологічного підходу в історико-педагогічних дослідженнях / А. Н. Шевелєв // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена : науч. журн. – СПб., 2006. – № 6(14) : Психолого-педагогические науки (психология, педагогика, теория и методика обучения). – С. 151–162.
20. Шевченко Т. М. Docere, movere, delectare : виховні практики єзуїтських шкіл ранньомодерного часу / Т. М. Шевченко // Труды Київської Духовної Академії. – К. : Вид. від. УПЦ, 2013. – № 19. – С. 241–270.
7. Kraliuk, P. M. & Yakubovych, M. M. (2011). *Jan Lyatos: Renaissance Philosophy and Science in Ukrainian Lands*. Ostroh: Natsionalnyi universytet "Ostrozka akademiia". [in Ukrainian]
8. Lavrinenko, O. A. (2010). Influence of the Catholic Order of the Jesuits on the Development of Pedagogical Excellence in the Lviv Fraternal School of the 16th-17th Centuries. I. Ziazun, N. Nychkalo, T. Levovytskyi & I. Vilsh (Ed.). *Porofesiina osvita: pedahohika i psykholohiia: ukraïnsko-polskyi shchorichnyk*. Vol. XII, 379–385. [in Ukrainian & Polish]
9. Mytsko, I. Z. (1990). *Ostroh Slavic Greek-Latin Academy (1576-1636)*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
10. Ohienko, I. (1993). *Ukrainian Church: Essays on the History of the Ukrainian Orthodox Church. (Vol. 1-2)*. In: Isbornik. History of Ukraine IX-XVIII centuries. Primary sources and interpretations. Kyiv: Ukraina. Retrieved from <http://litopys.org.ua/ohienko/oh.htm>. [in Ukrainian]
11. Posokhova, L. (2011). *At the crossroads of cultures, traditions, epochs: Orthodox colleges of Ukraine in the late XVII – early XIX century*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. [in Ukrainian]
12. Privilege of the Polish King Jan II Kazimierz of the Lviv Jesuit Collegium School for granting the status of the University (Krakow, January 20, 1661) (2011). *Encyclopedia. Lviv National Ivan Franko University*. Vol. I (A-K). Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 14–15. [in Ukrainian]
13. Ratio studiorum: The way of studies of the Society of Jesus. Jesuit education system. (2008). Trans. by R. Paranko & A. Masliukh. Lviv: Svichado. [in Ukrainian]
14. Sv. Ignatij Lojola. (2005). *The Constitution of the Society of Jesus with Declarations. Constitution of the Society of Jesus and their Additional Standards*. Trans. by A. Masliukh. Lviv: Svichado, 55–408. [in Ukrainian]
15. Sieriakov, S. O. (2003). *Jesuit school in the Ukrainian lands of the Commonwealth in the second half of the XVII century. Candidate's thesis*. Kharkiv: Kharkivskiy nats. un-t im. V.N. Karazina. [in Ukrainian]
16. Kisia, Ya. P., eds. (1961). The complaint of the Armenian community against the Armenian Catholic Bishop and the Jesuit Collegium for the execution of the pogrom and the beating of the Armenian population (1636, March 1). *Sotsialna borotba v misti Lvovi v XVI-XVIII st.: zbirnyk dokumentiv*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, 247–249. [in Ukrainian]
17. Sukhomlynska, O. (2002). Periodization of Pedagogical Thought in Ukraine: Steps to a New Dimension. *Pedahohichna hazeta*, 10–11, 3–4. [in Ukrainian]
18. Sukhomlynska, O.V., ed. (2005). *Ukrainian pedagogy in personalities*. Book 1. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
19. Shevelev, A. N. (2006). The Potential of the Phenomenological Campaign in Historical and Pedagogical Studies. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A.I. Gercena*, 6 (14): *Psihologo-pedagogicheskie nauki (psihologija, pedagogika, teorija i metodika obuchenija)*, 151–162. [in Russian]
20. Shevchenko, T. M. (2013). Docere, movere, delectare: educational practices of Jesuit schools of early modern time. *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii – Proceedings of the Kiev Theological Academy*. Vol. 19, 241–270. [in Ukrainian]
21. Shevchenko, T. M. (2005). *Jesuit schooling in the Ukrainian lands of the last quarter of the 16th – the middle of the 17 century*. Lviv: Svichado. [in Ukrainian]
22. Yarema, S., ed. (1998). *Anniversary book of the Ukrainian Gymnasium in Ternopil 1898-1998: to the centennial of foundation*. Ternopil; Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka u Lvovi. [in Ukrainian]

21. Шевченко Т. М. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. / Т. М. Шевченко. – Львів : Свічадо, 2005. – 340 с.
22. Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі 1898-1998 : до сторіччя заснування / ред. С. Ярема. – Тернопіль ; Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1998. – 731 с.
23. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. [Електронний ресурс] / Н. Яковенко. – Ел. текст. дані. – Режим доступу : http://www.history.franco.lviv.ua/yak_content.htm (22. 03. 2017).
24. Яковенко Н. М. Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI – середини XVII ст. / Н. М. Яковенко // Київська старовина. – 1997. – № 1-2 (315). – С. 11–27.
25. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995) / Opracował L. Grzebien. – Kraków : WAM, 1996. – 882 s.
26. Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce: wybór artykułów. – Kraków : Wydaw. WAM : Księża Jezuiti, 1994. – 259 s.
27. Monumenta Paedagogica Societatis Iesu. Nova Editio ex integro refecta : v 7 vol. / ed. L. Lukacs. – Romae : APUD «Monumenta Historica Soc. Iesu», 1965-1992. – Vol. I : 1540-1556. – 1965. – 683 p.
23. Yakovenko, N. *Essay on the History of Ukraine from ancient times to the end of the XVIII century*. Retrieved from: http://www.history.franco.lviv.ua/yak_content.htm. [in Ukrainian]
24. Yakovenko, N. M. (1997). Latin schooling and «school of humanism» in Ukraine late XVI – middle XVII century. *Kyivska starovyna*, 1-2 (315), 11–27. [in Ukrainian]
25. Grzebien, L., ed. (1996). *Encyclopaedia of knowledge of the Jesuits on the lands of Poland and Lithuania (1564-1995)*. Kraków: WAM. [in Polish]
26. *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce: wybór artykułów. (1994)*. Kraków: Wydaw. WAM: Jesuit priests. [in Polish]
27. Lukacs, L., ed. (1965). *Monumenta Paedagogica Societatis Iesu. Nova Editio ex integro refecta. (Vol. I: 1540-1556)*. Romae: APUD “Monumenta Historica Soc. Iesu”. [in Rome].

Рецензент: Приходько М.І. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Навольська Галина Іванівна
 navolska9@gmail.com
 Тернопільський національний
 педагогічний університет
 імені Володимира Гнатюка
 вул. Максима Кривоноса, 2,
 м. Тернопіль, 46027, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1888>

*Матеріал надійшов до редакції 25. 04. 2017 р.
 Прийнято до друку 17. 05. 2017 р.*

Information about the author:
Navolska Halyna Ivanivna
 navolska9@gmail.com
 Ternopil Volodymyr Hnatiuk
 National Pedagogical University
 2 Maksyma Kryvonosa St.,
 Ternopil, 46027, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1888>

*Received at the editorial office 25. 04. 2017.
 Accepted for publishing 17. 05. 2017.*